

NN31545.1614

ICW nota 1614 ^{II}

mei 1985

nota

— instituut voor cultuurtechniek en waterhuishouding, wageningen —

GEbruik VAN CULTUURGROND IN DEELTIJD, EEN GLOBALE
VERKENNING

ing. G.F.P. IJkelenstam

Nota's van het Instituut zijn in principe interne communicatie-
middelen, dus geen officiële publikaties.

Hun inhoud varieert sterk en kan zowel betrekking hebben op een
eenvoudige weergave van cijferreeksen, als op een concluderende
discussie van onderzoeksresultaten. In de meeste gevallen zullen
de conclusies echter van voorlopige aard zijn omdat het onderzoek
nog niet is afgesloten.

Bepaalde nota's komen niet voor verspreiding buiten het Instituut
in aanmerking

L. O. SEP. 1985

I N H O U D

	blz.
1. INLEIDING	11
2. ALGEMEEN	2
3. BESCHIKBARE INFORMATIE	3
3.1. Hoofdberoep/nevenberoep	3
3.2. Bodemgebruik	7
3.3. Cultuurtechnische kenmerken	9
3.4. Eigendom	15
4. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	16
LITERATUUR	18

1. INLEIDING

De landinrichting krijgt als instrument steeds meer een multidisciplinair karakter waarbij het resultaat zowel de plattelandsbevolking als de stedeling dient. Daartoe is meer informatie nodig over zowel het "agraris" als "niet agraris" grondgebruik van "agrariërs" en "niet agrariërs". Ook combinaties van een agraris met een ander beroep nader onderscheiden in hoofd- en nevenberoep beïnvloeden de eisen die aan de inrichting van het overwegend landelijk gebied worden gesteld. Vooral in de overgangszone tussen stad en platteland resulteren vraag en aanbod vanuit beide richtingen in een zeer gevarieerd grondgebruik.

Bij de planvoorbereiding kan daarom niet worden volstaan met een inventarisatie van het landbouwkundig gebruik zonder aanvullende informatie over sociaal-economische en ruimtelijke kenmerken van het overige grondgebruik.

In het navolgende zal worden ingegaan op informatie zoals in de bestaande statistieken aanwezig, op aspecten van hoofd- en nevenberoep en op ervaringen opgedaan bij een omstreeks 1981 uitgevoerde globale verkenning van deze problematiek.

2. ALGEMEEN

In landelijke gebieden valt een toenemend gebruik van cultuurgrond in deeltijd waar te nemen. Dit gebruik is vooral bij geringe oppervlakte niet primair gericht op de agrarische produktie, doch de gebruiker voelt zich dikwijls om diverse redenen sterk met de betreffende plaats verbonden. Hieronder worden zowel particulieren aangetroffen die willen hobbyboeren of die buitenaf willen wonen als ex-agrariërs die een gedeelte van hun bedrijf als nevenberoeper of gepensioneerde willen aanhouden. Dit heeft tot gevolg dat de uitruilbaarheid van deze gronden

in de sfeer van de landinrichting sterk wordt beperkt. Dit probleem neemt toe naarmate de ruimtelijke spreiding groter is en op de betreffende grond is geïnvesteerd in gebouwen en beplanting.

Een groot deel van deze cultuurgrond valt vanwege de gehanteerde ondergrens van 10 sbe* buiten de jaarlijkse landbouwtelling van het CBS. Daarnaast valt een deel van de gebruikers met weinig, doch meer dan 10 sbe voor wie de agrarische produktie slechts bijzaak is wel in de statistiek. Een bedrijf met 10 sbe kan bijvoorbeeld betrekking hebben op een relatief grote oppervlakte cultuurgrond (in het geval van 9 ha grasland zonder vee). Daarbij kan het agrarisch belang van de gebruikers gering zijn, doch de oppervlakte op zich heeft wel invloed op voorgenomen inrichtingsmaatregelen.

Afhankelijk van de streek kan het karakter van het gebruik en het effect van de 10 sbe grens sterk verschillen. Een wei voor de pony's in de Krimpenerwaard laat zich nu eenmaal moeilijk vergelijken met een liefdevol ingericht hertenkamp in Noord-Brabant. In zandgebieden, met in het algemeen een kleinschaliger karakter zal grond van gebruikers met weinig sbe naar verwachting meer verspreid voorkomen en bovendien zullen op de betreffende percelen meer voorzieningen, waaronder beplanting, aangebracht zijn.

Over de wijze waarop landbouw als nevenberoep in relatie met de betreffende gronden wordt uitgeoefend is vooralsnog onvoldoende bekend. Ook de invloed van het gebruik op aan de inrichting te stellen eisen en beperkingen voor het plan van toedeling (uitruilbaarheid) vraagt om extra informatie over het grondgebruik. De behoefte hieraan neemt toe naarmate de verwevenheid van functies groter is, zoals dat vooral in de nabijheid van steden het geval zal zijn.

In de nabijheid van steden ontstaat in de sfeer van neveninkomsten een sterk plaatsgebonden gebruik van cultuurgrond in de vorm van volkstuinverhuur, stalling van paarden en opslag van goederen waaronder caravans. Dit gebruik, al of niet geregistreerd bij de landbouwtelling, wordt hier samen met het agrarisch gebruik door niet agrariërs aangeduid als "bijzonder grondgebruik".

*een standaardbedrijfseenheid (sbe) is een maat voor de economische betekenis van agrarische bedrijfstakken op basis van de benodigde inzet van arbeid, grond en kapitaal. (Bijvoorbeeld grasland 1,1 sbe/ha, paarden < 3 jaar 0,7 sbe/dier, schapen 0,3 sbe per dier). Bron: LEI.

Over de omvang, de spreiding, de aard en de achterliggende factoren van de in het algemeen niet planmatige ontwikkeling van het bijzonder grondgebruik is onvoldoende bekend.

In het onderzoek Haaglanden kon hieraan onvoldoende aandacht worden geschonken, bovendien zijn de omstandigheden in dat gebied te specifiek (VERWEIJ en IJKELENSTAM, 1982; IJKELENSTAM, 1983).

Als aanzet tot nader onderzoek wordt in het navolgende ingegaan op een eerste oppervlakkige verkenning van deze problematiek, welke in 1981 plaats vond en vanwege de toegenomen belangstelling thans wordt afgerond.

3. BESCHIKBARE INFORMATIE

3.1. H o o f d b e r o e p / n e v e n b e r o e p

Zodra sprake is van hoofdberoep of nevenberoep in een of andere combinatie met een agrarisch beroep hebben we, populair gezegd, te maken met een deeltijdboer. Dit onderwerp kreeg reeds eerder de nodige aandacht (WEERDENBURG, 1972; KLOPROGGE en SLOT, 1977). Het agrarisch of niet agrarisch aandeel kan worden uitgedrukt in een percentage van de bestede werktijd en/of in een percentage van het genoten totale inkomen. Voor beide vormen valt te pleiten, een hobbyboer zal wellicht veel tijd met een laag financieel rendement aan zijn agrarische activiteiten besteden. Ook in het belang van een vergelijking met andere onderzoeken in internationaal verband dient, voor zover mogelijk, voldoende onderscheid te worden gemaakt in de gekozen categorie indeling. Hoewel nevenberoep neveninkomsten oplevert zal niet ieder bedrijfshoofd zijn neveninkomsten toeschrijven aan een eventueel nevenberoep doch aan zijn hoofdberoep. Dit geldt met name voor verhuur van bedrijfsruimte, stalling (paarden, caravans) verkoop van produkten aan huis.

Uit voorlopige cijfers in de Haaglanden (LEI) blijkt ongeveer de helft van de betrokken bedrijven te beschikken over neveninkomsten waaronder een eventuele uitkering. Neveninkomsten van overige gezinsleden, veelal de echtgenote van het bedrijfshoofd, kunnen eveneens een belangrijke rol spelen. Een beoordeling van het beschikbaar statistisch materiaal toont echter aan dat voor een eerste verkenning reeds de nodige beperkingen gelden.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek, Hoofdafdeling Landbouwstatistiek houdt elk jaar (mei) een landbouwtelling. Hierbij wordt onder de rubriek "gegevens bedrijfshoofd" onderscheid gemaakt in hoofd- of nevenberoep, dit volgens de toelichting op grond van meer of minder dan de helft van de bestede tijd.

A. GEGEVENS BEDRIJFSHOOFD	
Geboortejaar (oudste) bedrijfshoofd/-leider	rubr. 001 geboortejaar
Hoofdberoep agrariër zonder nevenberoep (excl. rechtspersonen)	rubr. 005 code 0 0 1
Landbouwer/veehouder = 1	} ————— ↑
Tuinder/kweker = 2	
Champignonkweker = 9	
Hoofdberoep agrariër met nevenberoep, hoofdberoep niet-agrariër met agrarisch nevenberoep en rechtspersonen	rubr. 005 code
Hoofdberoep: _____	Z L niet invullen
Nevenberoep: _____	Z L

Hoofd- of nevenberoep ingedeeld naar grootste/kleinste deel van de dagtaak (bron: CBS landbouwtelling met toelichting)

Bij de telling wordt tevens gevraagd naar gegevens over: bedrijfstype, arbeidsbezetting, oppervlakte, veestapel en geteelde produkten. Per bedrijf wordt hieruit de produktie-omvang berekend, uitgedrukt in de voornoemde standaardbedrijfseenheden (sbe's).

In het verlengde van de CBS landbouwtelling kan het landbouwstructuuronderzoek van het Landbouw Economisch Instituut (LEI) worden gezien. Het LEI voert dit onderzoek in het algemeen uit in het kader van een ruilverkaveling. De CBS-gegevens worden daarbij aangevuld of aangepast met informatie van streekkenners. Voor de betreffende gebieden levert dit extra informatie op over het nevenberoep.

Het LEI hanteert de volgende indeling van beroepsgroepen:

Hoofdberoepsbedrijven = A + B -bedrijven

A: het bedrijfshoofd besteedt zijn arbeidstijd geheel aan het eigen bedrijf;

B: meer dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf besteed, tevens heeft het bedrijfshoofd een nevenberoep.

Nevenbedrijven = C, D en S-bedrijven

C: minder dan de helft van de tijd wordt aan het eigen bedrijf besteed;

D: rusterende agrariërs en rustende niet-agrariërs met grondgebruik en/of vee;

S: speciale of afwijkende bedrijven.

De indeling is gebaseerd op een inschatting door een streekkenner en is niet exact. Een nadere indeling van de tijdsverdeling ontbreekt.

Het resultaat van een onderzoek dat thans door het LEI onder kleine bedrijven (circa 400 enquêtes) wordt uitgevoerd zal hierin meer inzicht verschaffen (mondelijke mededeling).

Uit een onderzoek door het LEI in de Haaglanden (HUETHORST, 1983) blijkt dat 76% van de 1448 bedrijven met in 1980 meer dan 10 sbe uitsluitend hoofdberoepsbedrijven betreft (type A). Kijken we daarbij in dit onder stedelijke invloed gelegen gebied uitsluitend naar bedrijven die in een niet agrarisch bestemd gebied liggen dan is dit aandeel slechts 50%.

Indien de bedrijven waarvan het bedrijfshoofd meer dan de helft van zijn tijd aan het bedrijf besteedt (type B) hieraan worden toegevoegd, dan geldt een aandeel van respectievelijk 83% en 61%. Deze percentages worden sterk beïnvloed door het hoge aandeel van de tuinbouwbedrijven in de Haaglanden (in 1980 51,5%) waarbij in het algemeen minder sprake is van nevenberoep en waarvoor de bestemming doorgaans "agrarisch" is.

Uit een onderzoek van KLOPROGGE en SLOT (1977) blijkt reeds dat de Haaglanden zijn gelegen in een gebied met een gering aandeel nevenberoepers. Voor Nederland bedroeg de verdeling over de bedrijfstypen in 1975 75% type A, 6% type B, 12% type C, 6% type D en 1% type S.

Deze situatie is vergelijkbaar met die in de ons omringende landen zoals blijkt uit het onderzoek van de ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (OECD, 1977). Voor een overzicht van buitenlandse percentages en gehanteerde categorie indelingen is uit het betreffende rapport een tabel met die informatie overgenomen (tabel 1).

Tabel 1. Overzicht percentages hoofdberoep/nevenberoepsbedrijven volgens de Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD, 1977) in een aantal landen.

(Per cent)

	Full-time	Dual-Jobholders		
		Class I	Class II	Total
Belgium (1970)	56.7	9.1	34.2 ^a	43.3
Canada (1970)	69.4	10.7	19.9	30.6
Finland (1969)	63.1	20.1	16.8	36.9
France (1970)	77.4 ^b	5.0 ^c	16.8	22.6
Ireland (1972)	77.8	22.2
Italy (1970)	62.4	5.0	32.6 ^d	37.6
Netherlands (1975) ^e	74.1	6.3	18.4 ^f	24.7
New Zealand	87.3	12.7

NOTES: Coverage and definitions.

Coverage	Full-time	Dual-Jobholders	
		Class I	Class II
Belgium 1970 Farm operators	More than 90% of work-time on the farm.	10-50% of work-time off the farm.	More than 50% of work-time off the farm.
Canada 1970 Farm operators	0-24 days off-farm work per year.	25-126 days off-farm work per year.	127 days or more off-farm work per year.
Finland 1969 Farmers	No off-farm work.	1-149 days off-farm work per year.	150 days or more off-farm work per year.
France 1970 Farm operators.	No off-farm work.	With secondary off-farm work.	With prevalent off-farm work.
Ireland 1972 Farmers	No off-farm work.	With off-farm work.	
Italy 1970 Heads of family.	No off-farm work.	With secondary off-farm work.	With prevalent off-farm work.
Netherlands 1975 Farm operators.	No off-farm work.	More than 50% of work-time on the farm.	More than 50% of work-time in non-farm occupations.
New Zealand Farms.	Commercial farms.	Non-commercial farms.	

a 23.4% not counting retirement farmers. b 56.6% if one excludes 20.8% underemployed farmers (about half of them retirement farmers). c Includes 1.3% part-time farmers who receive only allowances as counsellors etc. d Of this group, 29.5% work part-time on other farms. e Not including "special holdings" (1.2%). f 12.2% not counting retirement farmers. Source: OECD, *Part-time farming in OECD Countries*, Country Notes, 1977.

Indien wordt uitgegaan van neveninkomsten dan komen activiteiten naar voren die niet direct als nevenberoep worden opgevat doch als verlengstuk van het agrarisch bedrijf. Bij een beoordeling op bedrijfsniveau dient ook rekening te worden gehouden met inkomsten verworven door de echtgenote (bijvoorbeeld uit de recreatie, de kaasmakerij of verkoop van produkten aan huis). Voor een groot deel van de nevenactiviteiten zal een sterke binding gelden met de cultuurgrond, waarbij de ligging ten opzichte van een nabijgelegen stad een extra aspect vormt.

Het is aannemelijk, dat er enige aarzeling bestaat alvorens een hoofdberoep tot neveninkomsten buiten de agrarisch sfeer komt. Het kan als een verlies van identiteit worden opgevat indien men blijk moet geven van onvoldoende inkomen uit zijn agrarisch bedrijf. De houding van vakgenoten in de omgeving kan dit onder invloed van de gegroeide omstandigheden sterk beïnvloeden. Dit geldt overigens eveneens voor herhaalde verzoeken van stedelingen om volkstuingrond of stallingsruimte waarbij het te behalen financiële voordeel uiteindelijk toch de doorslag geeft.

Uit het voorgaande moge blijken, dat het gebruik van cultuurgrond door "niet agrariërs" evenals het gebruik door agrariërs met neveninkomsten wordt gekenmerkt door vele aspecten die moeilijk onderling te scheiden zijn. Over de aard van niet agrarisch hoofdberoep/nevenberoep/neveninkomen in relatie met het grondgebruik is vrijwel niets bekend. Dit geldt daarmee tevens voor de eisen die in dit verband aan de inrichting van het landelijk gebied worden gesteld. De invloed van 10 sbe als ondergrens in de statistiek mag als produktiviteitscriterium goed bruikbaar zijn, doch is in relatie tot het grondgebruik een ongeschikte norm aangezien het relatief grote oppervlakten kan uitsluiten. De ligging van de grond wordt door het CBS en het LEI niet opgenomen, evenmin als gegevens over inrichting (gebouwen, afrastering, e.d.). Dit soort informatie is van belang voor een goede planvoorbereiding in het kader van de landinrichting.

3.2. B o d e m g e b r u i k

Bij de CBS Bodemstatistiek wordt eens per twee jaar het totale gebruik zowel tabellarisch per kaartruit van 25 ha als op kaart (1:10 000) weergegeven, nader onderverdeeld over ruim dertig vormen van bodemgebruik. Een overzicht van de onderscheiden bodemgebruikscategoriën met de bijbehorende oppervlakte vanaf 1977, het eerste jaar volgens de nieuwe statistiek waarbij de gegevens tevens op kaart zijn vermeld, is vermeld in tabel 2.

Tabel 2. Bodemgebruik in Nederland in ha (bron: CBS, 1984)

	Nederland			
	1977	1979	1981	1983
Spoor, tram- en metrowegen	10 066	10 091	10 136	10 069
Verharde wegen	91 025	92 705	95 458	97 658
Onverharde en halfverharde wegen	18 974	18 532	18 366	18 173
Waterreservoirs (spaarbekkens)	1 327	1 361	1 348	1 374
Overig water breder dan 6 meter	144 819	145 432	146 818	149 242
Begraafplaatsen	3 630	3 670	3 781	3 790
Sportterreinen	20 852	21 841	23 130	24 034
Vliegvelden	6 819	4 985	4 964	4 397
Volkstuinen	3 158	3 505	3 802	4 083
Stortplaatsen	2 103	2 160	2 243	2 185
Wrakken opslagplaatsen	336	341	358	403
Delfstofwinning	7 199	7 020	7 172	7 040
Parken en plantsoenen	11 978	12 803	13 899	14 483
Verblijfsrecreatie	16 297	16 527	16 888	17 292
Dagrecreatieve objecten en terreinen	12 387	12 871	13 325	13 867
Sociaal-culturele voorzieningen	17 216	17 102	17 367	17 805
Overige openbare voorzieningen	6 232	6 682	6 809	6 849
Industrie- en haventerreinen	39 396	40 817	42 785	43 436
Handel	3 224	3 487	3 767	4 095
Overige bedrijfterreinen (dienstverlenende sector)	5 650	5 805	6 085	6 254
Woongebied	181 665	188 132	194 350	199 901
Wonen-werken gemengd	5 399	5 348	5 313	5 323
Voorradig bouwterrein voor industrie en haventerreinen	10 634	11 308	11 609	11 340
Voorradig bouwterrein voor overige bestemmingen	23 049	22 764	21 010	17 170
Bos	274 749	278 663	278 704	279 412
Bos met recreatieve hoofdfunctie	15 715	15 360	16 757	17 442
Glastuinbouw	13 337	13 665	13 933	13 958
Overig agrarisch gebruik	2 423 832	2 411 520	2 399 415	2 390 257
Droog natuurlijk terrein	83 356	86 593	85 918	84 917
Nat natuurlijk terrein	80 781	73 726	70 035	70 749
Overige gronden	5 317	5 899	5 515	5 922
Waddenzee, Eems, Dollard	32 580	41 890	41 918	41 918
Noordzee	60 282	60 265	62 295	60 924
IJsselmeer	12 497	12 736	12 869	12 851
Ooster- en Westerschelde	72 783	72 733	72 379	70 497
Totaal	3 718 662	3 728 338	3 730 500	3 729 109

Slechts twee van de onderscheiden categoriën (glastuinbouw en overig agrarisch gebruik) maken deel uit van de CBS-landbouwtelling. Hierbij wordt in de Bodemstatistiek uitgegaan van de bruto oppervlakte en in de Landbouwtelling van de netto beteelbare oppervlakte waardoor de beide statistieken slecht op elkaar aansluiten (BUNSCHOTEN, 1984). In de Landbouwtelling draagt cultuurgrond op vliegvelden bijvoorbeeld niet bij aan de oppervlakte landbouwareaal doch kan vanwege de maai-rechten wel resulteren in een relatief hoge veebezetting. In de Bodemstatistiek daarentegen worden sommige vliegvelden, aldus de toelichting, inmiddels grotendeels aan bos of agrarisch gebruik toegerekend. Ook bij een aantal overige vormen van bodemgebruik zoals vermeld in tabel 2 kan sprake zijn van agrarisch medegebruik (door dagrecreatie, bos) of een vorm van neveninkomsten (volkstuin, verblijfsrecreatie) voor een agrarisch bedrijf. In de Bodemstatistiek gaat het bij volkstuintuinen om complexen waarbij een ondergrens van 0,1 ha wordt aangehouden. Het gevolg hiervan kan zijn dat verhuur van volkstuintuinen door agrariërs

onvoldoende in de statistiek tot uitdrukking wordt gebracht en wordt toegerekend aan het aangrenzende, doorgaans "overig agrarisch" gebruik.

Voor onderzoek naar het gebruik van cultuurgrond door "niet agrariërs", zoals vooral in de overgangszone tussen stad en platteland veel voorkomt, heeft de Bodemstatistiek te veel beperkingen (categorie indeling, ondergrenzen, registratie per 25 ha ruit) (IJKELINSTAM, 1985). Als aanvulling op andere bronnen (topografische kaart, luchtfoto's, cultuurtechnische inventarisatie) bevatten de grondgebruikskaarten (schaal 1:10 000) die als basis dienen voor de Bodemstatistiek niettemin belangrijke informatie.

3.3. C u l t u u r t e c h n i s c h e k e n m e r k e n

Voornamelijk in het kader van de voorbereiding van ruilverkavelingen inventariseert de afdeling Cultuurtechnische Inventarisatie (CI) van het ICW een aantal cultuurtechnische kenmerken van te verbeteren gebieden. In principe beperkt de opname zich evenals bij het LEI tot bedrijven > 10 sbe. Op het niveau van individuele bedrijven worden gegevens verzameld over onder andere de gebruiker, ligging, verkaveling, percellering en ontsluiting, waaraan standaard gekoppeld sociaal economische gegevens van het LEI uit de landbouwtelling van het CBS (VISSER, VAN KLEEF, LINTHORST en VAN WIJK, 1979).

De gegevens worden opgeslagen in een digitaal bestand waarbij de ligging van bedrijfsgebouwen en de begrenzing van kavels in coördinaten bekend is. De resultaten worden zowel op kaart als tabellarisch gepresenteerd, het systeem wordt steeds verder ontwikkeld (VISSER, 1984).

Op kaart wordt cultuurgrond van gebruikers met minder dan 10 sbe aangemerkt met een P (particulier). Behalve de ligging en de oppervlakte worden daarvan doorgaans geen extra kenmerken verzameld. Indien de opdrachtgever daar niet om vraagt worden deze gegevens niet verwerkt. De wijze waarop deze informatie wordt verzameld is sterk afhankelijk van de opdracht en bovendien van de omstandigheden ter plaatse. Bij veel verspreide bebouwing zullen in het algemeen meer P kavels geregistreerd worden dan in een open gebied. Gebieden met aaneengesloten bebouwing vallen in het algemeen buiten de gebiedsgrens.

Tabel 3. Gebruik van cultuurgrond in een aantal geïnventariseerde (CI) gebieden

nr.	jaar	Gebied naam	prov.	Oppervlakte			Aantal				
				binnen gebieds- grens in ha	< 10 sbe	%	bedrijven >10 sbe	waarvan met nevenber.		particulier	
								abs.	%		<10 sbe
89	1972	St. Oedenrode Noord	NBr.	6 625	510	8	728	190	26	243	33
96	1973	St. Oedenrode Zuid	NBr.	5 567	51	1	528	84	16	30	6
138	1980	St. Oedenrode	NBr.	12 071	1845	15	1256	324	27	1096	87
136	1979	Krimpenerwaard	Z-H	10 568	545	5	727	160	22	213	29
149	1980	Wieringen	N-H	2 430	132	5	91	37	41	58	64
150	1981	De Gouw	N-H	6 202	231	4	459	107	23	136	30
151	1981	Groesbeek	Gld.	2 342	156	7	160	52	33	106	66
152	1981	Rossum Oost	Gld.	1 069	58	5	71	27	38	32	45
153	1981	Walcheren	Zld.	13 070	607	5	797	246	31	367	46
157	1981	Emmen	Dr.	14 530	232	2	481	129	27	129	27
158	1981	Haaglanden	Z-H	1 222	71	6	112	42	38	43	38
160	1982	IJsselmonde	Z-H	4 265	265	6	513	127	25	150	29
161	1981	Amstelland	N-H	2 711	187	7	174	61	35	59	34
162	1981	Rouveen	Ov.	5 523	174	3	351	131	37	122	35
171	1982	Raarhoek-Veldhoek	Ov.	2 815	210	7	242	59	24	147	61
172	1982	Roden-Norg	Dr.	9 850	536	5	370	86	23	318	86
174	1983	Mars- en Westerstroam	Dr.	5 102	198	4	227	60	26	101	44

Door de jaren heen en afhankelijk van het gebied is de ondergrens van de opgenomen oppervlakte (0,25-0,50 ha) aan veranderingen onderhevig. Bovendien zijn deze grenzen niet als een strakke maat gehanteerd maar door de opnemer naar eigen inzicht geïnterpreteerd.

Ter indicatie is in tabel 3 een aantal CI's vermeld waarbij de oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij particulieren (< 10 sbe) is opgenomen.

Tabel 3 illustreert een vrij grote variatie in het aandeel van particuliere gebruikers. Hierbij is uitgegaan van de binnen de gebiedsgrens gelegen totale oppervlakte inclusief die in gebruik bij de zogenaamde buitenblokkers, dat zijn gebruikers met grond binnen en de bedrijfsgebouwen buiten het gebied.

Het aantal niet geregistreerden (< 10 sbe) in verhouding tot het aantal dat wel in de landbouwstatistiek wordt opgenomen (> 10 sbe) varieert per opname (gebied) sterk (0,06-0,87). Het aandeel van de oppervlakte in gebruik bij niet geregistreerden (< 10 sbe) is relatief gering, doch toont eveneens grote variatie (1-15%). Het leggen van een grens bij 10 sbe waaronder geen nadere informatie wordt verzameld kan afhankelijk van het gebied betekenen dat over een groot gedeelte van de oppervlakte en een nog groter deel van de belanghebbenden onvoldoende bekend is. In de Haaglanden bijvoorbeeld varieerde de kaveloppervlakte in gebruik bij zogenaamde particulieren van 400 m² tot 7,3 ha. Hieruit blijkt dat bij extensief grondgebruik een bedrijf met een gering aantal sbe's, hetgeen bij nevenberoep denkbaar is, toch nog vrij veel ruimte in beslag kan nemen.

Evenals bij de CBS-Bodemstatistiek is daarom het bijbehorende kaartmateriaal van groot belang. Door een goede markering van de P-kavels op de gebruikerskaart ontstaat een duidelijker beeld van de omvang en locatie (fig. 1). De kaarten uit beide statistieken (CI en CBS) kunnen elkaar in dit geval aanvullen en een algemene indruk omtrent het gebied versterken. Het op deze kavels al of niet aanwezig zijn van woningen en/of bedrijfsgebouwen kan hierbij een belangrijke aanwijzing vormen.

Teneinde wat nader geïnformeerd te worden over het karakter van de P-kavels is in 1981 St. Oedenrode en omgeving met de gebruikerskaart (1972/1973) in het terrein verkend.

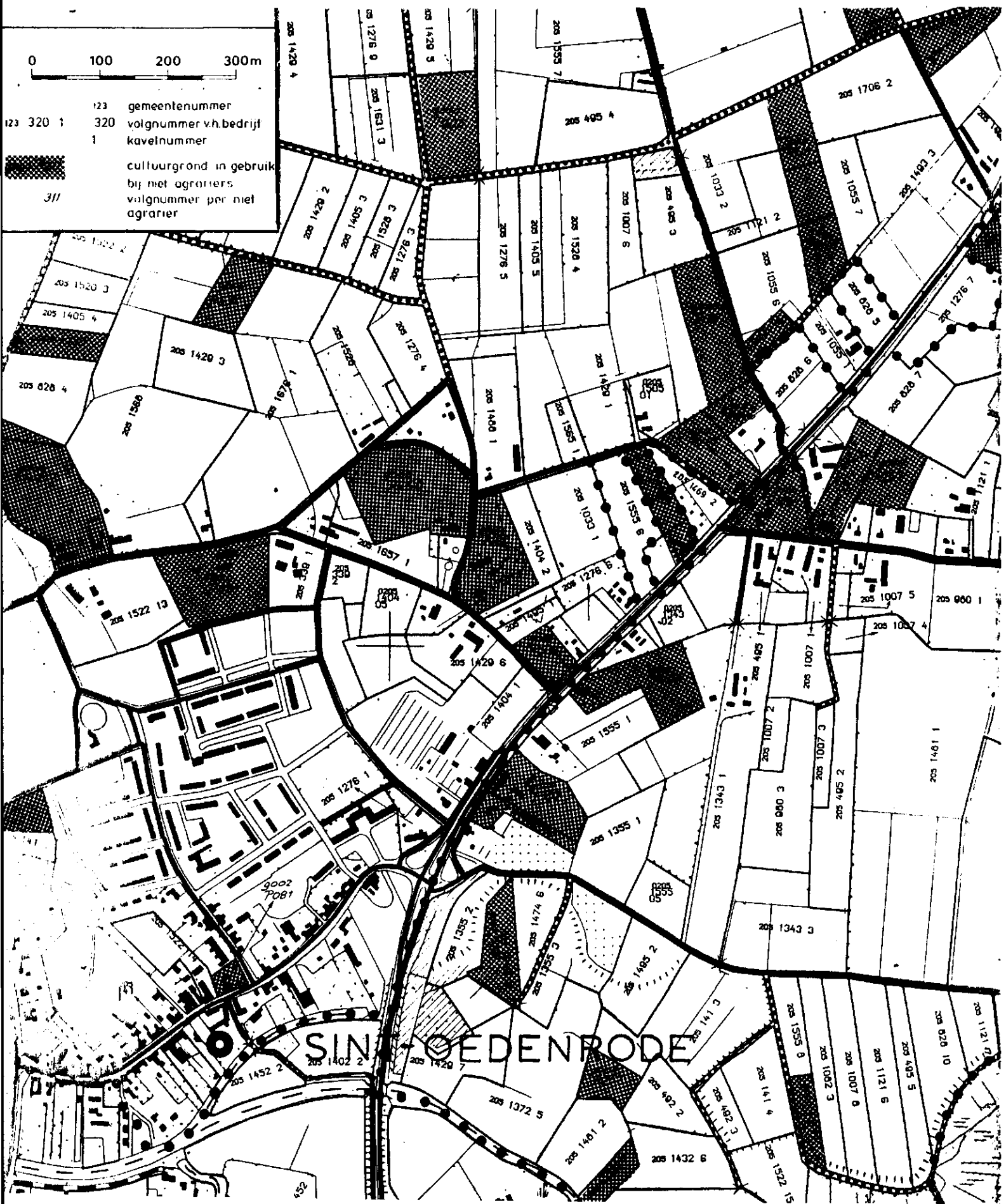

Fig. 1. Gebruikerskaart St. Oedenrode

Een deel der P kavels bleek inmiddels opgegaan in dorpsuitbreidingen. Nabij de bebouwing kwamen meer P kavels voor, dikwijls tussen of aansluitend aan reeds bebouwde kavels langs de talrijke uitvalswegen van dorpen. Enkele kavels waren recent bebouwd. Daar waar relatief veel P kavels werden aangetroffen is de landbouwfunctie afgaande op de verzorgingstoestand van de percelen ondergeschikt en min of meer sluimerend te noemen. Diverse P kavels zijn als paardenwei in gebruik waarbij in het algemeen opvallend is geïnvesteerd in omheining en schuilgelegenheid. Weiden met paarden, schapen of herten komen vooral vlak bij bebouwde kommen voor. Het Brabantse land heeft in dit verband toch een eigen kleinschalig karakter met een speciale attractie voor particulieren die buiten willen wonen of recreëren in een gebied waar reeds sprake is van een vrij grote verspreiding van bebouwing. In de in 1979 geïnventariseerde Krimpenerwaard blijken de particuliere kavels willekeurig gespreid voor te komen en zich in de aard van het gebruik nauwelijks van omringende kavels te onderscheiden. Bij die inventarisatie is op verzoek van de opdrachtgever het beroep van de particuliere gebruikers geïnventariseerd. De relatie met de landbouw is niet altijd duidelijk: 8 van de 213 zijn rustend landbouwer/veehouder, 14 gepensioneerd of zonder beroep, 17 veehandelaar/houder, de meerderheid bestaat uit enkele slaggers en de meest uiteenlopende beroepen voornamelijk buiten de agrarische sfeer.

Uit enkele gesprekken in Brabant bleek, dat versnipperd gelegen kavels in het algemeen goed verkoopbaar bleken, vooral de kleinere. Overigens werd gemeld dat ex-agrariërs en nevenberoepers hun grond vasthouden en doorgaans voor korte termijnen verhuren. Voor grotere percelen hadden jonge boeren wel belangstelling om daarmee bij een op handen zijnde verkaveling meer grond te kunnen inbrengen. Een streekkenner veronderstelde in het gebied een zeer gering aantal bedrijven met uitsluitend hoofdberoep landbouw. Van de particulieren kende hij diverse personen die oorspronkelijk een binding met de betreffende streek hadden en met het (ouderlijk) agrarisch bedrijf. Zodra dat mogelijk is komen sommigen terug als hobbyboer.

Tot slot zij nog vermeld dat in het kader van de Midden-Brabantstudie in 1976 op een gebruikerskaart van de CI (St. Oedenrode N en Z 1972/1973) het particulier gebruik nader onderscheiden is in drie groepen:

- ex-agrariërs als eigenaar/gebruiker;
- niet-agrariërs als eigenaar, agrarisch gebruik door derden;
- niet-agrariërs als eigenaar/gebruiker.

Deze groepen zijn met respectievelijk geel, groen en blauw op een gebruikerskaart aangegeven. Voor zover bekend heeft een nadere uitwerking nimmer plaatsgevonden.

De CI onderscheidt zich van de overige statistieken met betrekking tot het agrarisch gebruik door de koppelingsmogelijkheden tussen een kavel, de situering daarvan en de achtergronden van het bedrijf met gebruiker waarvan de kavel deel uitmaakt. Met het digitale bestand van de moderne CI kunnen aparte selecties worden uitgevoerd voor vooraf via coördinaten te begrenzen gebieden of kunnen bepaalde selecties in kaart gebracht worden. Zo kan het met het oog op een mogelijke herinrichting nuttig zijn om nevenberoeps bedrijven en "particulieren" met de ligging van hun grond, waarbij sprake is van een gering landbouwbelang, te selecteren en te karteren. Dit belang kan bijvoorbeeld worden afgeleid uit de intensiteit van het grondgebruik uitgedrukt in sbe/ha. In de Haaglanden bijvoorbeeld bleek deze intensiteit met circa 4 sbe/ha minder dan de helft van die bij bedrijven met hoofdberoep landbouwer (10 sbe/ha) (BERKELMANS en POLLMANN, 1984). De keuze van goede selectie criteria zal echter nog nader onderzoek vergen. Het aandeel van de nevenberoepers (type C en D volgens pagina 5) schommelt tussen 16 en 41% van het aantal geregistreerde bedrijven (tabel 3). Het gemiddelde van de vanaf 1980 geïnventariseerde gebieden uit deze tabel bedraagt 23%. Volgens KLOPROGGE en SLOT (1977) bedroeg het aandeel C en D bedrijven in 1970 17,5% en in 1975 18%. Voor een gedetailleerder onderscheid in de categorieën hoofd- en nevenberoepers is een genuanceerdere indeling dan op basis van het huidige criterium, meer of minder dan 50% van de tijd, wenselijk.

De CI wordt nog steeds verder ontwikkeld om de toepassingsmogelijkheden zowel binnen als buiten de landinrichting te verbreden. Een gevolg hiervan is, dat een uitbreiding wordt overwogen met categorieën "bijzonder grondgebruik" die nog verder buiten de sfeer van de CBS landbouwstatistiek vallen dan de thans opgenomen P kavels.

3.4. E i g e n d o m

Slechts in een aantal CI's is indien de opdrachtgever daarom vroeg ook het eigendom geïventariseerd. Meestal ontbreekt bij een Cultuur-technische Inventarisatie informatie over de gebruikers/eigenaren van de P kavels. Informatie over het beroep zoals in de Krimpenerwaard is vrij uniek. Aangezien het doorgaans om kleine kavels gaat waarop dikwijls opstallen voorkomen zal de gebruiker in de meeste gevallen tevens eigenaar zijn. Het eigendom van gronden wordt geregistreerd in de boekhouding van het Kadaster en Openbare Registers (KADOR) en is zoals de naam al aangeeft toegankelijk voor ieder die daar belang instelt, tot en met de koopakte toe. Het KADOR registreert de situatie ten tijde van de overdracht. Opstallen daarna gebouwd komen pas bij doorverkoop tot uiting. Werkend vanuit de kaart kan men via het perceelsnummer in het perceelsregister het bijbehorend artikelnummer vinden dat verwijst naar het artikelregister waarin opgenomen naam, adres en beroep zoals vermeld in de koopakte evenals het overige bezit met bijbehorende perceelsnummers. Bijwerking vindt slechts plaats na opmeting indien het gedeelten van eigendom betreft, en dat kan, bij wegaanleg bijvoorbeeld, jaren duren. Indien het beroep bij aankoop intussen niet gewijzigd is, dan kan dit een aanwijzing vormen voor het (voorgenomen) gebruik. Naarmate de aankoop langer geleden plaatsvond wordt deze informatie twijfelachtiger (IJKELINSTAM, 1983). Dikwijls is een eigendomsregistratie van een gemeente, indien aanwezig, toegankelijker dan de Kadastrale boekhouding. Meer dan bij landbouwkundig gebruik is bij bijzonder grondgebruik de eigenaar veelal tevens de gebruiker en doorgaans bovendien ter plaatse woonachtig. Indien geen informatie over het totale eigendom wordt gewenst dan is een rechtstreekse benadering of door tussenkomst van een streekkenner doelmatiger. Het al of niet eigendom zijn van de gebruiker zal van invloed zijn op de inrichting van een kavel/perceel. Een minicamping of manege komt eerder op eigen grond tot stand dan op los gehuurd land. Ook de gebruikersrechten en verhuurtermijn vormen een apart aspect van deze studie. Bij pacht is de gebruiker in het algemeen beter beschermd dan bij huur van los land. Verhuur van los land is voor een eigenaar in het algemeen financieel interessanter. Afhankelijk van de markt kan het gebruik daardoor en vooral de gebruiker van jaar tot jaar wisselen.

4. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Het gebruik van cultuurgrond en het beroep van de gebruiker kan, al of niet in combinatie, zowel "agrarisch" als "niet agrarisch" zijn. De statistieken die hierin vanuit verschillende invalshoeken inzicht verschaffen zijn deels overlappend, deels aanvullend, doch nimmer volledig. Voor sommige deeltijdboeren is de economische betekenis van hun agrarische nevenberoep ondergeschikt. Hierdoor zullen zij andere eisen stellen aan de inrichting van een gebied. In dit verband is het van belang een onderscheid te maken tussen nevenberoep en neveninkomsten.

Het beroep wordt gevraagd bij de Landbouwtelling van het CBS. Bij de onderzoekgebieden van het LEI wordt hierover bij streekkenmers aanvullende informatie ingewonnen. Ruwweg driekwart van de geregistreerde bedrijfshoofden heeft alleen een agrarisch beroep zonder nevenberoep. In verhouding met het buitenland vormt de Nederlandse situatie geen uitzondering (tabel 1). In gebieden in de Haaglanden met een - volgens een bestemmingsplan - niet agrarische bestemming heeft slechts de helft van de geregistreerden alleen een agrarisch beroep. Het geringe aantal tuinders in "niet agrarisch" bestemde gebieden is hierop van invloed: in de Haaglanden komt nevenberoep bij tuinders namelijk minder voor. De informatie over hoofd- en nevenberoep is overigens weinig genuanceerd, in de landbouwstatistiek ontbreekt informatie over het ruimtelijk voorkomen. Het aandeel bedrijven met neveninkomsten is veelal groter dan met nevenberoep. Bij neveninkomsten wordt ook gedacht aan een eventuele uitkering of inkomsten van de echtgenote.

Het ruimtelijk voorkomen van het bodemgebruik wordt verdeeld over 35 categoriën geregistreerd in de CBS-Bodemstatistiek. Het agrarisch gebruik is daarbij slechts onder de categoriën "glastuinbouw" en "overig agrarisch gebruik" opgenomen. Een goede aansluiting met de CBS-Landbouwstatistiek ontbreekt. Naast de tabellen met een verdeling per vierkant van 25 ha zijn met name de kaarten 1:10 000 als aanvulling op overige statistieken en voor een totaaloverzicht goed bruikbaar. Beperkingen van de bodemstatistiek worden gevormd door de categoriëndeeling en de gehanteerde ondergrenzen.

Meer mogelijkheden biedt de Cultuurtechnische Inventarisatie doordat hierin niet alleen CBS en LEI gegevens verwerkt zijn maar ook omdat het steeds meer gebruikelijk is om alle bedrijven individueel te bezoeken

en de ruimtelijke situatie in een digitaal bestand vast te leggen. Indien over hoofd- en nevenberoep gedetailleerde informatie voorhanden is, is het in principe mogelijk om dit onderscheid ook op de gebruikerskaart aan te geven. Vooral als het gebied direct aansluit op de bebouwde kom, geeft de CI door het bijbehorende kaartmateriaal veel informatie over cultuurgrond gebruikt door niet bij de CBS-Landbouwtelling geregistreerden.

Hoewel de "particulieren" met landbouw als nevenberoep of als hobby vaak behalve gebruiker tevens eigenaar van de grond zijn, is de eigendomsregistratie (KADOR) als bron voor nadere gegevens over die groep onvoldoende toegankelijk en up to date.

Op de volgende voor de inrichting van belang zijnde vragen kan met behulp van de besproken statistieken geen antwoord worden gegeven.

- Welke omvang heeft het gebruik van cultuurgrond waarbij de agrarische produktie sterk ondergeschikt is en waar ligt deze grond?
- Hoe sterk is de economische en psychologische binding van de betreffende gebruiker met de grond?
- Is meer of juist minder dan gemiddeld in de betreffende grond geïnvesteerd?

Deze aspecten kunnen in het kader van een plan van toedeling invloed hebben op de uitruilbaarheid van cultuurgrond. Een geringe produktiviteitsbehoefte kan de haalbaarheid van cultuurtechnische verbeteringsmaatregelen beïnvloeden.

Teneinde de hiervoor gerezen vragen te kunnen beantwoorden is nader onderzoek gewenst. Allereerst zou nagegaan moeten worden in welke mate en onder welke omstandigheden bij grondgebruik in de sfeer van nevenberoep sprake is van een stabiele situatie. Of moet in verreweg de meeste gevallen gesproken worden van een overgangsfase naar bedrijfsbeëindiging (of wellicht ook naar een full-time agrarisch bedrijf)? Een literatuuronderzoek over deze materie is onlangs gestart (REYNDERS, 1985). Afgezien van de sociale, demografische en bedrijfstechische factoren zal het onderzoek ook de aard van het betreffende gebied in beschouwing moeten nemen; welke planologische bestemming rust erop, is het toeristisch van belang, dicht of dun bevolkt, enz.

Gesteld dat veranderingen in het grondgebruik niet al te sterk afwijken van wat normaal altijd al met cultuurgrond plaatsvindt, dan biedt de Cultuurtechnische Inventarisatie als database voor nader onderzoek de meeste aanknopingspunten. In principe bestaat de mogelijkheid om in dezelfde sfeer als de reeds gebruikelijke afstandenkaart, kaarten te vervaardigen met de intensiteit van het grondgebruik (in sbe per ha). Daarbij moet duidelijk onderscheid worden aangebracht tussen bedrijfstypen en tussen beroepsgroepen. Dergelijke kaarten kunnen een indruk geven van de omvang en spreiding van kavels in gebruik voor meer of minder intensieve aard en tijd besteed aan het nevenberoep. Gemakshalve kunnen in eerste instantie alleen de kavels worden gekarteerd van bedrijven met een gemiddelde intensiteit van minder dan 10 sbe.

Voor een genuanceerd beeld zouden in een nog uit te voeren CI extra gegevens over nevenberoep en "particulier" gebruik verzameld en geanalyseerd moeten worden. Met name de invloed van het 10 sbe-criterium verdient extra aandacht. Ter aanvulling op de bestaande informatie kan worden gestreefd naar een genuanceerde indeling in bijvoorbeeld een vijftal klassen naar het aandeel van het nevenberoep in tijd en/of inkomen.

Om het beeld niet te verstoren zou ook het tijdelijk gebruik van cultuurgrond geregistreerd moeten worden. Thans wordt dit gebruik nog toegeschreven aan de verhuurder terwijl de feitelijke gebruikers jaarlijks kunnen wisselen. Het gevolg hiervan is, dat voor de verhuurde grond een te lage- en bij een feitelijke gebruiker op zijn wel opgegeven grond een te hoge intensiteit wordt gekarteerd. De verhuurder zal bovendien vaak als "particulier" zijn aangemerkt zodat ook daarom de invloed van het 10 sbe criterium zo belangrijk is.

LITERATUUR

- BERKELMANS, M.A.A.M. en K.M. POLLMANN, 1984. De Haaglanden, gebied binnen de stedelijke invloedssfeer, deel II. Stedelijke druk- en grondgebruik nabij de Haagse agglomeratie. Nota ICW 1568.
- BUNSCHOTEN, L., 1984. Het verschil tussen de oppervlakte cultuurgrond uit de landbouwtelling en de oppervlakte agrarisch gebruikte gronden uit de Bodemstatistiek. CBS maandstatistiek van de landbouw, augustus, 1984.

- CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK (CBS), 1983. Landbouwtelling mei 1983. Toelichting op de vragenlijsten.
- 1984. Bodemstatistiek 1983. Staatsuitg. 's-Gravenhage.
- OECD, 1977. Organisation for Economic Co-operation and Development. Part-time Farming in OECD countries.
- REIJNDERS, 1985. Gebruik van cultuurgrond als nevenactiviteit. ICW nota
- VERWEIJ, E.J. en G.F.P. IJKELENSTAM, 1982. De Haaglanden, gebied binnen de stedelijke invloedssfeer deel I. Indeling en typering van deelgebieden. Nota ICW nr. 1347.
- VISSER, A.C., H.A. VAN KLEEF, Th.J. LINTHORST en C. VAN WIJK, 1979. CIN: een inventarisatiesysteem in het kader van de landinrichting, Geodesia 21, 10, 1979. Verspreide Overdrukken, ICW, nr. 240, 7 pp.
- 1984. Digitalisering Cultuurtechnische Inventarisatie Nederland. NGT Geodesia 26, 3, 1984. Mededelingen nieuwe serie ICW nr. 27, 12 pp.
- WEERDENBURG, L.J.M., 1972. Het beoefenen van landbouw als nevenberoep. Mededelingen Landbouwhogeschool, Wageningen.
- IJKELENSTAM, G.F.P., 1983. De Haaglanden, gebied binnen de stedelijke invloedssfeer. Verzamelde kenmerken over eigendom, gebruik en gebruikers van gronden in een deel van het studiegebied. Nota ICW nr. 1403.
- 1985. Conflicterende belangen: Veranderingen in gebruik en bestemming van grond in het stadsrandgebied Bergschenhoek. KNAG Geografisch Tijdschrift XIX (1985), nr. 1.